

Отримано: 16 жовтня 2017 р.

Прорецензовано: 05 січня 2018 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: berestigor1@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-51-56

Берест І. Діяльність «Товариства взаємної допомоги приватних службовців» Галичини в 1848 році / І. Берест // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 51–56.

УДК 93:331.105.44

Ігор Берест

ДІЯЛЬНІСТЬ «ТОВАРИСТВА ВЗАЄМНОЇ ДОПОМОГИ ПРИВАТНИХ СЛУЖБОВЦІВ» ГАЛИЧИНИ В 1848 РОЦІ

На основі профспілкової періодики, принципу історизму, наукового та об'єктивного підходу у статті проаналізовано та показано статут та діяльність профспілки приватних службовців Східної Галичини. Досліджено сучасний стан та розвиток історіографії проблематики, розкрито історію профспілкового руху, доведено, що головною подією у профспілковому русі середини XIX ст. стали суспільні процеси у Східній Галичині, якими було започатковано новий робітничий рух щодо матеріального і морального захисту працівників.

Ключові слова: профспілки, товариство, приватні службовці, монархія.

Ігорь Берест

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ «ОБЩЕСТВА ВЗАИМНОЙ ПОМОЩИ ЧАСТНЫХ СЛУЖАЩИХ» ГАЛИЧИНЫ В 1848 ГОДУ

На основе профсоюзной периодики, принципа историзма, научного и объективного подхода в статье проанализирован и показан устав и деятельность профсоюза частных служащих Восточной Галичины. Исследовано современное состояние и развитие историографии проблематики, исследована история профсоюзного движения, доказано, что главным событием в профсоюзном руссе середины XIX ст. стали общественные процессы в Восточной Галичине, которыми было основано новое рабочее движение относительно материальной и моральной защиты работников.

Ключевые слова: профсоюзы, общество, частные служащие, монархия.

Ihor Berest

ACTIVITY OF THE «COMPANY OF MUTUAL AID OF PRIVATE CUSTOMERS» OF GALICIA IN 1848

On the basis of trade union periodicals, the principle of historicism, scientific and objective approach, the article analyzes and shows the statute and activities of the trade union of private servants of Eastern Galicia. The present state and development of the historiography of the problems, the history of the trade union movement was investigated, it was proved that the main event in the trade union movement of the middle of the XIX century became social processes in Eastern Galicia, which created a new working-class movement on the material and moral protection of workers.

Key words: trade unions, society, private employees, monarchy.

Актуальність проблематики базується на тому, що в середині XIX ст. приватні службовці починають активно задумуватися над питанням створення власної організації. У таких умовах захист робітників, організація соціальних виплат та взаємодопомога залишаються основною метою профспілкового руху. Вивчення зазначеної проблеми має важливе наукове значення, адже дає змогу показати роботу першої професійної спілки приватних службовців, проаналізувати їх програмний документ та показати еволюцію профспілкового руху до моменту прийняття Конституції 1867 р.

Серед робіт присвячених даній тематиці, на жаль, не має монографій чи наукових розвідок українських науковців, тому в статті ми опираємося на дослідження польських науковців: Станіслава Баля [5], Францішека Твардовського [14], Люціана Кіщинського [6], де є спроба подати історію профспілкового руху в новому руслі подій.

Основна мета публікації полягає на основі об'єктивного, комплексного аналізу дослідити статут та діяльність «Товариства приватних службовців» в середині XIX ст.

Укладення Статуту Товариства приватних службовців відбувалося в дусі загальнонародного емоційного піднесення, під впливом революційної ейфорії 1848–1949 рр., проголошення та поширення в суспільстві демократичних ідей. Тому не випадково основним гаслом створення та діяльності організації став вислів «Свобода, рівність і братерство».

Статут має надзвичайно важливе значення для наукового дослідження, адже дає первинне уявлення про саму організацію та її діяльність. Розглянемо трохи детальніше його змістову структуру – рубрикації. Запропонований для обнародування варіант складався з шести розділів з відповідними параграфами і підрозділами.

Перший з них, який мав 10 параграфів, обґрунтовував мету діяльності Товариства, його склад та поділ. Організатори ставили перед собою мету – про це читаємо у першому розділі – згуртування різнофахових службових осіб для спільного вирішення проблем їх соціального захисту [1, s. 207–208], що, зрештою, є характерною місією професійних спілок.

Другий розділ Статуту присвячений організації та проведенню роботи у секціях (§ 11–25), третій – в окружних комітетах (§ 26–31), четвертий – у центральному комітеті (§ 32–36), п'ятий – стосується організації роботи друкованого органу (§ 37–40) і останній, шостий – відведено формуванню та використанню фондів [1, s. 207–209]. Встановлено умови припинення діяльності організації.

В основу формування керівних ланок та діяльності Товариства було закладено демократичний принцип колегіальності у прийнятті рішень та виборності керівного складу.

Організаційно Товариство формувалося за територіально-адміністративним принципом. Найбільшими територіальними одиницями були округи, які поділялися на секції. Наприклад, однією з перших була створена Бережанська секція Тернопільського округу.

У кожному окрузі під контролем керівників секції мали обирати окремих виконавчий комітет, а керівників комітетів (округів), склад центрального комітету Товариства могли вибирати поміж рекомендованих від секцій кандидатів тільки в столичному місті краю – Львові делеговані від секцій представники.

Під контролем та опікою центрального комітету Товариства, а також на його кошти мав періодично виходити друкований часопис під назвою «Приватний службовець» («Urządnik prywatny»). Його дописувачами та інформаторами могли бути всі дійсні члени організації, а також представники органів державної влади.

Фонди Товариства приватних службовців Галичини склалися з коштів, які можна було отримати від оподаткування, накладених на членів організації Центральним комітетом, з добровільних пожертв меценатів, членських внесків, доходів від реалізації друкованого органу Товариства. При потребі Центральний комітет надавав відповідну (фінансову, матеріально-технічну, організаційну і ін.) підтримку секціям через уповноважені структури.

Таким чином, метою заснування «Товариства приватних службовців» Галичини стало згуртування різних категорій приватних службовців в одне товариство з метою організації матеріального і морального самозахисту, надання при потребі грошової допомоги особам, які втратили працездатність чи опинилися в скрутній ситуації, а також виділення матеріальної підтримки й допомоги ветеранам, хворим, вдовам, дітям-сиротам, постраждалим від непередбаченого лиха особам тощо.

Важливим додатком до опублікованого Статуту слугувала спеціальна «Інструкція». Її розробили засновники товариства і опублікували на сторінках часопису «Газета Народова». Вона призначалася для майбутніх членів організації і переслідувала мету надання практичних порад для якісного налагодження різних видів та форм роботи, виконання подальших організаційних і розбудовчих дій «Товариства приватних службовців» на галицьких землях [2, s. 209–210].

Серед планових заходів в інструкційних матеріалах було запропоновано 9 липня 1848 р. провести перші загальні зібрання приватних службовців в усіх повітових містах та містечках Галичини з метою формування низових структурних підрозділів й визначення персонального складу первинних організацій, утворення регіональних секцій і обрання делегатів, які повинні 16 липня 1848 р. взяти участь у виборах уповноважених осіб до керівного складу округу.

Для виконання організаційних дій з формування структурних ланок Товариства 14 липня 1848 р. у Львові створено його головну управу – центральний комітет. Його першими членами стали Роберт Руєбенбауер та Євстахій Зубалевич. Головою товариства обрали Іполіта Вітославського, секретаря-

ми – Юзефа Дзірковського і Нарциса Модзаловського. Згодом центральний комітет був доповнений представниками від різних округів та філій організації [3, s. 1–3].

Відповідно до наведених положень інструкційного документа, повітові комітети повинні були до 23 липня 1848 р. висунути своїх кандидатів та обрати з них 23 членів центрального комітету «Товариства приватних службовців».

«Інструкція» закінчується словами: «Всі брати приватні службовці повинні перейнятися цією думкою і тим ґрунтовним переконанням, що від них самих, від їх старанності заняття їх майбутнім благом, залежить зростання нашого об'єднання в значну силу і в моральний авторитет, а тому не відштовхніться тимчасовими перешкодами і протилежностями, що кожному, хто буде справу, особливо на початку, всі товариства загалом це переборюють» [2, s. 207–209].

Особливу увагу організатори спілки відводили роботодавцям, ветеранам та заслуженим діячам з середовища приватних службовців з метою вияву пошани до них. Їхні прізвища вносили у спеціальну категорію осіб організації. Таким чином, почесними членами «Товариства приватних службовців» Галичини стали: Александр Батовський, Володимир Дідушицький, Антон Голесвський, Марсель Громадзинський, Віктор Хельтман, Юзеф Якубович, Костянтин Мачинський, Себастьян Москва, Ян Новаковський, Северин Подлевський, Фелікс Порадовський, Тадеуш Василевський, Петро Урбанський, Кароль Відман, Костянтин Бокевич, Мечислав Даровський, Ян Добрянський, Петро Фрайбергер, Станіслав Глабенський, Юзеф Гривенський, Станіслав Круліковський, Генріх Курдва-новський, Людвік Кусинович, Кароль Липовський, Ян Михальський, Кшиштоф Микулі, Кароль Нивіцький, Теодор Нивіцький, Юзеф Павловський, Антон Плешовський, Вінсент Смагловський, Альбін Руєбенбауер, Євстахій Рильський, Альберт Вертхеймштейн, Ян Захарисевич, Віктор Заремба, Євген Мазаракі, Францішек Клечковський, Мацей Кунашовський, Андрій Фіялковський, Станіслав Мальчевський, Еразм Вичалковський [4, s. 12].

За різними підрахунками галицького губернаторства упродовж першої половини 1848 р. в Галичині налічували від 19 тисяч 156 до 25 тис. 625 осіб, які належали до числа приватних службовців [14, s. 42]. Як на загал, можна погодитися, що це велика кількість працівників, але, цілком логічно, не всі вони прагнули стати членами товариства.

Щодо загальної оцінки діяльності центрального комітету Товариства, то зазначимо, що він розташовувався та засідав у Львові. В територіальних межах Галичини його члени виступили організаторами низки регіональних філій, що мало важливе значення для віддалених районів. Повноваження головного керівництва передбачали визначення термінів та публічного оголошення про скликання поточних й непередбачених планом загальних зборів, контрольне інспектування діяльності комітетів, філій, розгляд скарг, пропозицій тощо.

Окрім цього, керівники Товариства мали обов'язки організації та проведення щорічного з'їзду членів Товариства, а також щомісячних зборів філіяльних відділів. Центральний комітет контролював й відповідав за фінансову складову діяльності Товариства. Зокрема, всі закупівельні операції, і, в тому числі, у філіях Товариства, проходили процедуру погодження з центральним комітетом [5, s. 42].

Важливе значення в діяльності Товариства приватних службовців відіграв його друкований орган. Часопис засновано на підставі окремого положення Статуту організації (§ 37) під назвою «Urządnik prywatny» («Приватний службовець») [1, s. 208].

Перший номер «Приватного службовця» вийшов у Львові 17 серпня 1848 р., а першим редактором часопису став Євстахій Журавлевич. Як зазначає сучасний відомий дослідник історії професійних спілок Польщі Люціан Кіщинський, це друковане видання стало першою профспілковою газетою [6, s. 18] в територіальних межах всієї Австрійської імперії.

Наступним важливим документом стало звернення представників центрального комітету «Товариства приватних службовців» від 14 липня 1848 р. до всього профспілкового загалу, де вони (члени центрального комітету – Н.Модзалевський, Р.Руєбенбауер, І.Вітославський, Є.Журавлевич) зазначають, що для успіху діяльності організації повинна бути одна авторитетна і неподільна влада, як репрезентант волі, потреб й почуттів членів спілки [3, s. 1–3].

Уже з перших днів існування Товариство приватних службовців зіткнулося з певними труднощами. Зокрема, до центрального комітету постійно упродовж кількох місяців надходила інформація про те, що в різних районах Галичини при вступі у Товариство новим членам невідомі особи створюють штучні перешкоди й різні бар'єри, поширюється неправдива інформація про організацію та її діяльність тощо [7, s. 11].

У той же час на сторінках третього випуску часопису наведено повідомлення про шахрайські дії з боку Леона Білоскурського. Ця особа, як продовжує автор невеликого повідомлення, мандрує населеними пунктами Галичини з фальшивими документами члена Товариства і активно проводить збір коштів від населення для власного збагачення. Тому голова «Товариства приватних службовців» Галичини Іполит Вітовський закликав всіх громадян краю бути обачними, обережними і не піддаватися на жодні пропозиції та провокації аферистів [8, s. 12].

Загалом, незважаючи на численні перешкоди, за короткий період «Товариство приватних службовців» Галичини набуло величезної популярності. Звичайно, що найбільша заслуга у цьому належала друкованому органу, як єдиному інформативному джерелу організації. На сторінках газети викривалися дії шахраїв, постійно подавалася правдива аналітична та зважена інформація від керівних органів про бюрократичні перепони з боку влади, перспективні плани і реальні дії, обґрунтовані звернення до спільчан тощо. Аналіз публікацій часопису свідчить, що він активно пропагував та виконував велику культурно-освітню й виховну роботу серед приватних службовців Галичини, акцентуючи увагу спільчан на моральних цінностях [9, s. 33–35].

Уже на середину жовтня 1848 р. у своїх рядах Товариство нараховувало 9 тис. 166 членів, а статутний капітал становив 183 320 флоринів. Окрім цього, на балансі каси взаємодопомоги товариства було 5 тисяч 509 цінних паперів (різні акції) на загальну суму 110 тис. фл. Таким чином, сумарно в скарбниці професійної організації приватних службовців Галичини було 293 тисячі 320 фл. [10, s.41–42].

На основі наведених цифрових даних можна стверджувати, що це була доволі велика та багата організація. За нашими підрахунками, впродовж короткого періоду (червень-жовтень 1848 р.) в процентному відношенні вона об'єднала близько половини осіб від загального числа приватних службовців краю і зуміла зібрати величезні кошти.

Серед філій Товариства особливо відзначалася злагоджена робота бережанського, золочівського, жовківського, львівського, самбірського, перемишльського, станіславівського, тернопільського, чортківського та інших округів. Зокрема, в бережанському окрузі успішна діяльність приватних службовців відзначалася в Баківцях, Бережанах, Бібрці, Рогатині, Ходорові; в станіславівському – у Бучачі, Галичі, Надвірній, Отинії, Станіславові, Маріамполі, Монастириськах, Тисмениці, Тлумачі і т.д. [11, s. 22]

Уже в недалекій перспективі своєї діяльності центральний комітет Товариства планував значно розширити число осіб, які могли б скористатися матеріальною підтримкою Каси взаємодопомоги та збільшити розмір грошової підтримки. Закладалися нові секції, зокрема, стрийська секція львівського округу. Проект її організаційного закладення було опубліковано на сторінках одинадцятого випуску газети [12, s. 41–42].

Стрімка акумуляція коштів у касі товариства відбувалася передусім за рахунок того, що не всі члени організації на період її становлення могли розраховувати на фінансову підтримку. Згідно з умовами статуту, допомогу отримували службовці, які за станом здоров'я не могли працювати (інваліди, хворі), а також ті особи, які досягли 60-річного віку, але не мали власного житла, чи родини, яка б могла їх взяти на довічне утримання. Також окремий пункт стосувався вдов приватних службовців, які залишилися з неповнолітніми дітьми і, навіть, тих членів, котрі не зі своєї вини втратили засоби до існування (наприклад, пожежа, повінь і ін.), проте залишалися працездатними [10, s. 42].

На початку жовтня редакція газети «Приватний службовець» придбала нове приміщення у Львові на вул. Галицькій, 20. Але загалом сприятлива ситуація тривала не довго. Придушення народного повстання у Відні в жовтні 1848 р. відкрило владним структурам шлях для відновлення абсолютизму. Після короткого періоду демократичного відродження та розвитку в суспільство знову прийшла реакція.

У Відні з числа прихильників монархічного ладу було створено новий уряд, який очолив князь Шварценберг. У грудні 1848 р. австрійський імператор Фердинанд I змушений був зректися влади на користь свого наступника Франца Йосифа I, котрий 4 березня 1849 р. запровадив нову конституцію, 8 березня того ж року він розпустив рейхстаг, а 31 грудня 1851 р. – скасував конституцію та оголосив про відновлення абсолютистського режиму, що існував в Австрії до кінця 50-хх XIX ст. [13, с. XXVII-XXVIII].

Спочатку було закрито друкований орган – часопис «Приватний службовець» (26 жовтня 1848 р. вийшов останній номер) [6, s. 18]. Згодом поліція наклала арешт на рахунки та закрила упра-

ву Товариства. Те ж відбулося і в повітових містечках Галичини, де знаходилися філії професійної організації.

Після закриття управи «Товариства приватних службовців» його члени зробили кілька спроб об'єднатися з Львівським Господарським товариством, а згодом і з Краківським Сільськогосподарським товариством, де активно відстоювали ідею створення пенсійного та взаємодопомогового фондів. Чинні статuti товариств, однак, не передбачали цієї місії.

Відомо, що в 1850 р. Станіслав Яблоновський запропонував Краківському Сільськогосподарському товариству новий проект та відповідний додаток до нього для створення при товаристві фонду за безпечення старості приватним службовцям. Упродовж двох років обговорювали це питання, велися численні наради, аж наприкінці 1853 р. комітет товариства надрукував в своєму щорічнику проект доповнень до статуту на «Створення пенсійного фонду, підтримки і винагороди тимчасовим приватним службовцям і господарській челяді в Галичині і Великим Краківським королівстві» [5, s. 124].

Як зазначав у своїй праці колишній секретар «Товариства приватних службовців» Галичини Станіслав Баль, С. Яблоновський хотів донести колегам, що із всіх сторін поступають скарги на брак талановитих, працьовитих, вірних службовців і господарських управителів, і вони є несправедливими. Саме на плечах цих працівників лежить відповідальність за добро господарське, тому потрібно подумати, як піднести їхню моральність, розвиток талантів принципі розуміння відповідального виконання покладених на них обов'язків [5, s.14].

На думку С. Яблоновського, без цього будь-яке господарство ніколи не покращить свій теперішній стан, і немає сумнівів, що господарські структури будуть шкутильгати доти, доки належним чином всі помічники господарів й власників не переймуться своїми обов'язками, поки не підтримають своєю наполегливою роботою діяльність землеробських підприємців. Але для того, щоб цього досягти, потрібно б подумати про покращання буття і реальне забезпечення долі помічників панів [5, s. 14–15].

З метою розширення числа професійних спілок і залучення в них нових осіб, С. Яблоновський подав на розгляд комітету окремих проект створення професійного Товариства писарів маєтків й господарських служниць. Залишалося створити спеціальну комісію, яка б могла ґрунтовно проаналізувати та оцінити його працю. Але загалом було вирішено: підтримати подану пропозицію і приймати до уваги прохання й заяви усіх громадян і вписувати їх у члени товариства.

Таким чином, з метою організації справедливого матеріального забезпечення усіх категорій службовців і господарської челяді створювався пенсійний фонд та відкривалася змога вступу до нього з подальшою підтримкою писарів, домашніх слуг та інших осіб, що працюють у господарствах та маєтках.

До такого рішення членів управи товариства приватних службовців скеровували численні заяви осіб літнього віку про допомогу, з причин каліцтва й хвороби, що робили працівників не придатними до подальшої служби. Окреме місце в системі організації матеріальної допомоги товариства належало вдовам та дітям-сиротам.

Згідно з проектом С. Яблоновського, товариство мало поширитися на сільські регіони, розташовані в адміністративно-територіальних межах «Королівства Галіції і Лодомерії з Великим князівством Краківським» з метою залучення різних прошарків вільного сільського населення. Також передбачалося добровільно включати у ряди організації землевласників й орендарів, які матимуть кураторів з числа приватних службовців.

Проект викликав чимало непорозумінь та невдоволення з боку роботодавців. Зокрема, якщо службові особи, які вступили у Товариство не можуть сплачувати внески самостійно, то кожен землевласник чи орендар повинен був сплатити за них (як за своїх підлеглих) 4 види внесків (500 фл., 150 фл., 100 фл. і 50 фл. річної зарплатні) та піврічний збір, що складав 8% їх заробітної плати

Пенсійна виплата була поділена на 3 класи (категорії). Службовець мав право на випадок втрати непрацездатності чи досягнення пенсійного віку на отримання пенсії першого класу в розмірі 1/3 своєї останньої середньої заробітної плати після 20 років перебування в Товаристві, 2/3 – після 30 років, а після 40 років трудового стажу нараховувалася пенсія третього класу. Для її нарахування слід було брати середній підрахунок заробітних плат зі всіх ступенів служби.

Окрім цього, вибір пенсії залежав від різних умов. Службовець мав довести, що був членом спілки не тільки певне число років, прописане статуту, але і той факт, що повожився морально. Крім того, щоб унеможливити одночасне отримання двох пенсій потрібно було довести, що упродовж останніх 10 років претендент не перебував одночасно в двох схожих товариствах [5, s.14–15].

Зрештою, проект Товариства, а разом з ним і фонду забезпечення старості С. Яблоновського не отримав підтримки у роботодавців, бо в разі його впровадження це вимагало від них внесення коштів у фонд товариства за неплатоспроможних своїх підопічних. Несподівана смерть автора зазначеного проекту зупинила обговорення документа, який на довго втратив свою актуальність.

Лише в лютому 1867 року Г. Стрілецький від імені вільного комітету організації приватних службовців зачитав на зібранні Галицького господарського товариства польською мовою промову, яка, на нашу думку, дає відповіді на низку важливих питань щодо створення товариства взаємодопомоги серед приватних службовців. Свій виступ він завершив таким чином: «...отже, від зрушення тієї справи у товаристві через Любіна Роговського ще перед 1848 р. аж до затвердженої в лютому 1867 р. ухвали, пройшло 20 років. Товариство, покликане до охорони і підтримки в країні землеробства і всіляких з ним пов'язаних справ, брало участь також в блокуванні справи службовців, адже за 20 років отримало безліч проектів».

Найбільш сподобалася ця ухвала товариству приватних службовців тернопільського регіону, представники якого згодом представили намісництву до затвердження зміну свого статуту в цьому напрямі, щоб сфера дії того ж товариства могла бути розширена на цілу країну.

Цей змінений статут спочивав тривалий час у намісництві, ймовірно не без причини, а тим часом у результаті вищезгаданої ухвали на загальному зібранні Галицького господарського Товариства у Львові утворився комітет із створення Товариства взаємної допомоги приватних службовців і складення доречного статуту. До складу цього комітету увійшли: Стефан Замойський, Генріх Стрілецький, Болеслав Августинович, Мечислав Щепанський, Елігіуш Білоскорський і Володимир Баворовський. Ця комісія склала статут і представила намісництву до затвердження 13 червня 1867 р. [5, с. 27–30].

Після отримання затвердженого статуту новостворений Комітет вислав свого уповноваженого Елігіуша Білоскорського до Львова з метою складання угоди злиття, запросивши тернопільське Товариство до об'єднання. Товариство 27 липня 1867 р. погодилося на об'єднання, прагнучи незначних змін статуту львівського Товариства.

Таким чином, після свого утворення «Товариство взаємної допомоги приватних службовців», незважаючи на жодні політичні перешкоди, стало потужним захисником ветеранів праці, хворих, інвалідів, удів, дітей-сиріт, інвестором й ініціатором реалізації багатьох науково-технічних, культурно-освітніх, законодавчих та інших проектів. Незважаючи на свою коротку історію, воно зуміло об'єднати навколо себе значну частину приватних службовців Галичини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ustawa Towarzystwa Urzędników Prywatnych. Wolność! Równość! Braterstwo! *Gazeta narodowa*. 1848. №53. S.1 – 3.
2. Instrukcja. *Gazeta narodowa*. 1848. №53. S. 3 – 4.
3. Komitet centralny Towarzystwa Urzędników Prywatnych do ogółu tegoż towarzystwa. *Urządnik prywatny*. 1848. №1. S. 1 – 3.
4. Obywatele którzy na wezwanie Komitetu Centralnego. *Urządnik prywatny*. 1848. №3. S. 12.
5. Bal S. Towarzystwo wzajemnej pomocy Oficyalistów prywatnych w pierwszych 25 latach swego istnienia (1868–1892). Lwów, 1893. 131 s.
6. Kieszczyński L. Kronika ruchu zawodowego w Polsce. 1808 – 1939. Warszawa, 1972. 434 s.
7. Komitet Centralny Towarzystwa Urzędników prywatnych. *Urządnik prywatny*. 1848. №3. S. 11 – 12.
8. Przestroga. *Urządnik prywatny*. 1848. №3. S.12.
9. Przepisy moralne dla Urzędników Prywatnych w ohcowaniu z ludem *Urządnik prywatny*. 1848. №11. S. 33 – 35.
10. Projekt stowarzyszenia przez akcje w celu utworzenia funduszów *Urządnik prywatny*. 1848. №11. S. 41 – 42.
11. Komitet Centralny Towarzystwa Urzędników Prywatnych do Ogółu tegoż Towarzystwa. Obywatele! *Urządnik prywatny*. 1848. № 6. S. 21 – 23.
12. Projekt Sekcji Stryjskiej. *Urządnik prywatny*. 1848. № 11. S.42 – 43.
13. Турій О. Українська «Весна народів». *Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції*. Львів, 2002. С. X – XXXII.
14. Twardowski F. Kolęda na rok 1860, dla prywatnych Oficyalistów, czyli zarys projektu do Towarzystwa prywatnych Oficyalistów. Lwów, 1859. 57 s.